

Vyhodnocení realizačního projektu záchranného programu užovky stromové (*Zemanis longissimus*) v ČR v roce 2014

V následujícím přehledu jsou uvedeny aktivity, jejichž realizace byla naplánována na rok 2014 (kurzívou), a doplněny jsou informace o způsobu jejich provedení. Aktivity jsou rozčleněny podle jednotlivých opatření ZP, ke kterým svým charakterem patří. Na realizaci opatření se podíleli zejména Zamenis, o. s. a MUDR. Vít Zavadil (Poohří), RNDr. Mojmír Vlašín (Bílé Karpaty) a Mgr. Blanka Mikátová a Správa NP Podyjí (Podyjí).

3.1 Péče o biotop

Realizační projekt:

3.1.1. Péče o líhniště

Péče o líhniště bude v roce 2014 zajištěna ve všech oblastech výskytu. Podle potřeby bude doplněn substrát, opraveno hrazení či pletivo, a odstraněna vegetace v jejich okolí. V Poohří se jedná o pravidelnou údržbu 10 umělých líhnišť, předpokládané náklady činí 60 500 Kč (s DPH). Zároveň by mělo dojít k celkové rekonstrukci 3 líhnišť. Opatření by měla být hrazena z POPFK.

V Podyjí zajistí péči o 5 existujících líhnišť v rámci své provozní činnosti Správa NP Podyjí. Vybudovat by se také měly 1-2 nová líhniště v okrajových oblastech území, jedno na východě, druhé na západě. I tuto aktivitu by měly pokrýt zdroje Správy NP.

V Bílých Karpatech bude zajištěna péče o 5 stávajících líhnišť, v plánu je ale i výstavba jednoho nového v obci Sidonie, které nebylo realizováno v roce 2013. Péči o 4 z nich zajistí na vlastní náklady majitelé pozemků, v případě líhniště v lomu pod Okrouhlou bude péče financována z PPK.

3.1.2. Péče o významné biotopové prvky a migrační koridory

V Poohří je na rok 2014 plánována péče o 10 biotopů vedených v databázi vhodných biotopů pro užovku stromovou. Dojde k pravidelné údržbě dřívě obnovených lokalit, tedy zejména kosení a výřezu výmladků dřevin. Péče o 4 z nich bude hrazena z POPFK, náklady na zbytek pokryje dotace města Ostrov nad Ohří.

3.1.3. Péče o ostatní typy biotopů

V Podyjí by měl pokračovat výřez vegetace na vybraných lokalitách, v plánu je také narušování hustých vegetačních lemů na rozhraní mezi lesem a loukami, aby se zvýšila jejich prostupnost mimo jiné i pro užovku stromovou. Tyto aktivity zajistí Správa NP Podyjí.

Realizace:

Péče o líhniště byla v Poohří ovlivněna přípravou projektů z EHP fondů. Drobné opravy, doplnění materiálu a vysekávání okolí bylo realizováno u plánovaných 10 líhnišť, ale celková rekonstrukce 3 dalších provedena nebyla. S realizací tohoto opatření se počítá teprve v roce 2015. V Podyjí byl na stávající líhniště doplňován materiál, v některých případech však v nevhodnou dobu uprostřed vegetační sezóny. V důsledku toho může dojít k poškození snůšek, což bylo Správě NP vysvětleno, aby k tomu v budoucnu již nedocházelo. Bohužel nedošlo ani k výstavbě plánovaných líhnišť v okrajových oblastech na východě a západě území. V Bílých Karpatech byla péče o stávající líhniště bez problémů, ale ani zde se nepodařilo vybudovat plánované líhniště nové. Náklady na péči odpovídaly předpokladům.

V Poohří bylo zbaveno vegetace a jinak ošetřeno 10 plánovaných biotopů (zídky apod.) a náklady odpovídaly předpokladům.

V Podyjí pak pokračoval výřez vegetace a to včetně narušení lemů na rozhraní louky a lesa, aby byly pro užovku přístupnější.

3.2 Péče o druh

Realizační projekt:

3.2.1. Ochrana jedinců při údržbě příkopů u silnic

V Poohří je v plánu již tradiční odchyt a zpětné vypouštění jedinců užovky stromové při sečení příkopů na silnici E442 I/13 (úsek od odbočky k Hornímu Hradu do Boče), aby při této činnosti nedocházelo k jejich usmrcování. Opatření bude finančně zajištěno Ředitelstvím silnic a dálnic, případně dodavatelem těchto prací.

3.2.2. Ochrana jedinců při migraci přes silniční komunikace

V Poohří bude v jarním období vyhodnocen stav umělých bariér bránících tomu, aby se užovky dostaly na silnici I/13. Pokud budou nalezeny úseky se sníženou funkcí, bude s ohledem na jejich rozsah rozhodnuto o následných opravách. Bude-li rozsah menší, mohly by se opravy realizovat ještě v průběhu roku 2014, pokud ale budou rozsáhlejší, bude je možné realizovat teprve v průběhu roku 2015. Nezbytné finanční prostředky budou zajištěny z PPK, POPFK či Norských fondů, potřebnou sumu ale není v tuto chvíli možné určit.

V Bílých Karpatech bude započato s realizací opatření doporučených studií Návrh opatření na ochranu užovky stromové ve Vlárském průsmyku. Půjde zejména o přípravné práce, tedy navázání jednání s ŘSD jako správcem komunikace a s majiteli přilehlých pozemků, na nichž by se měla opatření realizovat. Bude-li to možné, pokusíme se v roce 2014 realizovat alespoň výstavbu některých kamenných zídek. Menší zídky by mohly být zhotoveny svépomocí, respektive za pomoci dobrovolníků.

Realizace:

Ochrana jedinců při údržbě příkopů u silnic proběhla v součinnosti s firmou realizující tyto práce pro ŘSD, přičemž došlo k záchraně několika jedinců užovky stromové.

Stav umělých zábran v Poohří byl na jaře 2014 zkontrolován, přičemž zatím nevyžadoval větší zásah. Jejich stav bude sledován i nadále, aby mohlo být včas přistoupeno k opravě. V Bílých Karpatech proběhlo jednání s pracovníky ŘSD, na němž jsme diskutovali možnosti řešení problému silniční mortality. Navrhovaný propustek je podle nich realizovatelný, ale upozornili na nutnost vyřešení odvodu dešťové vody. Za silných dešťů by totiž při průtoku budoucím propustkem mohla zaplavovat níže ležící manipulační plochu dřevoskladu u železniční stanice Vlárský průsmyk, případně erodovat svah, po němž silnice vede. Z jejich strany také zaznělo, že aby s realizací vyslovili závazný souhlas, potřebují projekt, který navrhne technické řešení. S ohledem na přípravu projektu do tzv. Norských fondů pro roky 2015 a 2016 byla příprava projektové dokumentace zahrnuta do tohoto projektu.

3.3 Monitoring

Realizační projekt:

3.3.1. Monitoring biotopů

Monitoring biotopů podle metodiky záchranného programu proběhne v Poohří a Podyjí. V Bílých Karpatech bude jeho nastavení dále modifikováno s ohledem na výsledky z minulých let, tak aby se přiblížil standardní podobě v dalších oblastech. Nadále ale bude monitorována pouze oblast ve Vlárském průsmyku a jeho okolí, protože z oblasti Žitkové stále nemáme dostatečná základní data (ta by měla být doplněna letos).

V Poohří by mělo být realizováno celkem 327 jednotlivých návštěv biotopů z existující sítě. V Podyjí by těchto návštěv mělo být uskutečněno 129. V Bílých Karpatech bude realizováno celkem 72 návštěv. Monitoring v Poohří a Bílých Karpatech bude financován z POPFK, v Podyjí ho zajistí Správa NP Podyjí.

3.3.2. Monitoring líhnišť

Monitoring líhnišť bude oproti znění ZP modifikován. Množství návštěv v průběhu roku bude redukováno na 3. Pokryjí se tak nejdůležitější období jako je páření, kladení vajec a líhnutí mlád'at, větší pozornost ale bude věnována jiným biotopům. Monitoring v Poohří a Bílých Karpatech bude finančně podpořen z prostředků POPFK.

3.3.4. Sběr doplňující údajů o výskytu užovky stromové

Pozornost bude věnována oblasti Žitkové v Bílých Karpatech, kde by měl proběhnout detailní intenzivní průzkum území s cílem doplnění informací o výskytu užovky v této oblasti. Pozornost bude věnována nalezení vhodných mikrolokalit a struktur, které by mohly v dalších letech sloužit k monitoringu druhu. Pozornost budeme věnovat také možným koridorům spojujícím tuto oblast s Vlárským průsmykem a také těm, kterými je napojena na slovenskou populaci. Průzkum bude realizován s využitím vlastních zdrojů i pracovníků.

3.3.6. Ověřování potenciálních lokalit výskytu užovky stromové v ČR

V roce 2014 bude věnována pozornost zejména oblasti středního Povltaví, odkud máme opakované informace o výskytu druhu. Mělo by jít o uměle založenou populaci pocházející z jedinců z Poohří, ale důležité bude ověřit její velikost, rozsah území a případně další charakteristiky. V případě dostatku času (vhodné počasí po dlouhou dobu) bude pokračovat i průzkum potenciálně vhodných lokalit na jižní Moravě. Průzkum bude realizován s využitím vlastních zdrojů i pracovníků.

Realizace:

Monitoring biotopů i líhnišť byl v Poohří realizován podle plánu. Výsledky za rok 2014 přitom byly z mnoha hledisek nejlepší za celou dobu realizace ZP, přibylo zejména tzv. zelených bodů, kde se hadi nachází pravidelně. Na několika líhništích pak byla opětovně prokázána úspěšná reprodukce užovky stromové.

Také výsledky monitoringu z Podyjí jsou příznivé. I zde došlo k mírnému zlepšení ukazatelů, takže je populaci možné hodnotit jako stabilizovanou. Reprodukce na polopřirozených líhništích nebyla prokázána ani letos, ale opětovně došlo k nálezům mlád'at v kompostu v obci Havraníky.

Zavedení standardního monitoringu v oblasti Vlárského průsmyku v Bílých Karpatech se povedlo. Většina lokalit sice na konci sezóny patří mezi tzv. červené, kdy jsou na nich hadi nalézáni jen příležitostně. Ověřilo se nicméně využití této metody. Oproti minulému roku bylo nalezeno třikrát více jedinců (45 oproti 14), díky čemuž také bylo zaznamenáno více zpětných odchytů. Opakovaně také bylo potvrzeno využití polopřirozeného líhniště v lomu pod Okrouhlou.

V roce 2014 byla v Bílých Karpatech sbírána i doplňující data o výskytu užovky stromové a to v oblastech Žitkové, Starého Hrozenkova a dále jihozápadně až po Strání. Na větší části tohoto území jsme úspěšní nebyli, v Žitkové, Starém Hrozenkově, Vápenicích a Vyškovci jsme získali cenné údaje o výskytu druhu. V lese mezi Hrozenkovem a Vyškovem jsme narazili i na jednoho přejetého subadulta, což je pro nás důkazem toho, jak užovky migrují podél toku i přes větší lesní komplexy.

Průzkum probíhal i v okrajových oblastech v Poohří, kdy byly po delší době nebo vůbec poprvé navštíveny některé oblasti ležící dále od centra rozšíření zdejší populace. V některých z těchto lokalit (např. Pernštejn) se přitom podařilo výskyt druhu potvrdit, což znamená, že je zde oblast osídlená druhem větší, než jsme až donedávna předpokládali.

Na podzim roku 2014 jsme také navštívili plánovanou oblast Povltaví, abychom ověřili přežívání zdejší uměle založené populace. Pozornost jsme věnovali zahrádkářské kolonii, ale také přilehlému kaňonu Vltavy. Užovky stromové jsme sice nenašli, ale chataři, s nimiž jsme mluvili, nám ukázali řadu fotografií, které výskyt druhu dokazují. Proto je nutné věnovat této oblasti více pozornosti i v roce 2015.

3.4 Výzkum

Realizační projekt:

3.4.1. Výzkum reprodukce

V Poohří a Podyjí bude tato problematika řešena v rámci monitoringu líhnišť (viz opatření 3.3.2), a to v návaznosti na doposud prováděný výzkum.

3.4.2. Telemetrická studie

Protože se v roce 2013 nepodařilo realizovat nákup mikročipů určených k individuálnímu značení užovek, pokusíme se ho realizovat v roce 2014. Nakoupeno by mělo být cca 200 mikročipů a jejich aplikátorů a 4 čtečky těchto mikročipů, které pak budou distribuovány do jednotlivých regionů. Cílem je snazší a trvalejší rozpoznávání jednotlivých hadů, což by mělo přispět k prohloubení znalostí o migracích a vazbách na zimoviště, líhniště a další stanoviště, ale také pro případné odhady velikosti populace v oblasti Bílých Karpat. Mikročipy by měly být nakoupeny v rámci Norských fondů, případně z POPFK.

3.4.3. Získávání doplňujících údajů o ekologii druhu a mezidruhových vztazích

V Poohří a Podyjí bude tato problematika řešena v rámci monitoringu líhnišť (viz opatření 3.3.2), a to v návaznosti na doposud prováděný výzkum. V roce 2014 by mělo být v návaznosti na jednání s myslivci a státní orgány myslivosti zahájeno aktivní hubení nepůvodních šelem v Poohří (zejména mýval, ale také psík mývalovitý a norek americký). Při něm bude získáván obsah žaludků těchto tvorů a později analyzován s cílem zjistit, zda užovky stromové požírají nebo ne, případně jak často, ve kterém období apod. Půjde jednak o makroskopický rozbor obsahu žaludku, ale také se pokusíme o využití metody eDNA (hledání užovčích markerů v trusu či obsahu žaludku zabíjených zvířat). Analytickou část opatření ale budeme řešit nejdříve v roce 2015, až bude možné vyčíslit potřebné náklady.

Realizace:

Výzkum reprodukce a získávání doplňujících údajů o ekologii druhu a mezidruhových vztazích proběhly dle plánu jako součást monitoringu líhnišť. Výsledkem je zpřesnění některých údajů o preferovaném substrátu a vhodném stáří umělých líhnišť. V dalších letech poslouží tyto zpřesněné údaje k předpokládaným opravám a přestavbám starších líhnišť.

Z důvodu prioritizace při rozdělování finančních prostředků bohužel opět nedošlo k plánovanému nákupu mikročipů ani jejich čteček, protože bylo rozhodnuto o tom, že budou nakoupeny v roce 2015 v rámci projektu z tzv. Norských fondů.

Protože se protáhla jednání s myslivci, nedošlo k Poohří ani k započetí projektu aktivního hubení nepůvodních šelem. Povedlo se nicméně navázat spolupráci a tato aktivita byla zahrnuta do projektu občanského sdružení Zamenis pro rok 2015.

3.5 Výchova a osvěta

Realizační projekt:

3.5.2. Informační materiály

V rámci tohoto opatření bude v roce 2014 pokračovat distribuce letáků s informacemi o ekologii a ochraně užovky stromové a to v Poohří a Bílých Karpatech. Letáky byly připraveny v předchozích letech a jejich distribuce nebude vyžadovat speciální finanční zajištění, respektive bude pokryta v rámci poradenství.

3.5.3. Poradenství

V Poohří a Bílých Karpatech bude našimi lokálními spolupracovníky poskytováno místním obyvatelům v centrálních oblastech výskytu druhu poradenství. Cílem je jejich získání pro aktivity, které vyhovují a prospívají populacím užovky stromové. Aktivita spočívá v navštěvování místních obyvatel, jejich seznamování s potřebami druhu, případně informování o možných aktivních opatřeních a zajištění pomoci při získávání finančních příspěvků na tyto aktivity.

Kromě toho se bude v Poohří věnovat pozornost i oblastem mimo centrum výskytu druhu, tedy oblastem nyní okrajovým, kde však v minulosti došlo k izolovaným nálezům případně je výskyt druhu pravděpodobný. Náklady na toto budou zajištěny z POPFK.

Realizace:

Opatření byla realizována dle plánu. Došlo k distribuci informačních letáků, pivních tácků a také ke vzdělávání veřejnosti prostřednictvím přednášek a poradenství. V okrajových oblastech v Poohří to pak vedlo k potvrzení výskytu druhu na nových nebo dlouho neosídlených lokalitách (viz 3.3.4.).

Jiné

Kromě plánovaných aktivit jsme v roce 2014 ještě řešili ochranu užovky stromové při stavební činnosti. V roce 2014 se objevily dva záměry, oba shodou okolností ve Vlárském průsmyku Bílých Karpatech, které se dotýkaly biotopů druhu. Jedním byla přestavba železniční stanice Vlárský průmysk, druhým pak výstavba cyklostezky podél Vlárky od Bylnice ke státní hranici.

V případě přestavby železniční stanice šlo o odstranění nepoužívaných kolejí a související infrastruktury. S ohledem na to, že zde užovky žijí v bezprostředním sousedství kolejí, byl tento záměr vnímán jako potenciálně rizikový, zejména vize kompletního odstranění šterkového lože a následného zatravnění. Investorovi byla vysvětlena negativa a doporučeno nulové řešení, tedy ponechání šterkového lože bez úprav, s čímž souhlasil. Vlastní rekonstrukci prostoru nádraží nebyl důvod bránit, ale protože při tom došlo k dotčení mikrohabitátů využívaných užovkou (vyhýbka č. 6), byla navržena kompenzační opatření

v podobě výstavby gabionových (drátokoše neplněné kamením apod.) zídek. To bylo stanoveno jako podmínka pro udělení druhové výjimky, kterou investor akceptoval.

Druhým záměrem byla výstavba cyklostezky údolím říčky Vláry. Trasování cyklostezky bylo vesměs navrženo souběžně s vodním tokem, v jehož sousedství leží i několik z nejvýznamnějších mikrolokalit, které zde užovky využívají. Biologický průzkum, který si nechal investor vypracovat však výskyt užovky stromové vůbec nereflektoval. Na tento problém byl investor upozorněn, následně pak došlo při terénním šetření k navržení několika opatření. Jejich cílem byla minimalizace předpokládaných negativních dopadů výstavby a provozu cyklostezky, zejména zvýšeného usmrcování hadů. Navrhována byla úprava povrchu cyklostezky, aby se snížila rychlost, to ale investor neakceptoval. Proto byla navržena instalace mechanických zpomalovacích prvků. Krom toho byla navržena také kompenzační opatření v podobě zídek a to vše se stalo podmínkami následně udělené druhové výjimky.

V roce 2014 se také začalo intenzivněji pracovat na vyhlášení NPR Nebesa, která by měla chránit území zhruba odpovídající jádrové zóně výskytu v Poohří. Ve spolupráci s kolegy bylo upraveno její vymezení tak, aby plochy, které vyžadují aktivní management, ležely v ochranném pásmu a nikoliv přímo ve vlastní NPR.

Shrnutí realizace ZP v roce 2014:

V roce 2014 se podařilo úspěšně realizovat nezbytná opatření, ale řada dalších aktivit realizována nebyla. Pravidelný monitoring přinesl pozitivní informace o všech třech původních populacích, v Poohří, Podyjí i v Bílých Karpatech, navíc přibyly i další zajímavé informace. V Poohří došlo k potvrzení výskytu druhu na dalších okrajových lokalitách a celková situace se zde jeví dobrá. V Podyjí bylo opětovně potvrzeno rozmnožování v okrajové části území v Havraníkách a i zde druh funguje bez problémů. V Bílých Karpatech byl standardizován monitoring, díky čemuž došlo k nalezení trojnásobného počtu jedinců oproti minulému roku. Ve všech oblastech se také realizoval nezbytný management zaměřený na údržbu a obnovu polopřirozených luhů a na péči o významné biotopy druhu. Aktivně jsme také reagovali na stavební záměry, které mohly negativně ovlivnit populace druhu ve Vlárském průsmyku.

Na počátku roku 2015 se pak konalo setkání realizačního týmu záchranného programu, kde byly diskutovány výsledky za rok 2014 a náměty pro rok 2015 s ohledem na připravený projekt do tzv. Norských fondů.